

Po Salewskem ni bil Tirpitz niti demon niti karizmatična osebnost. Ni bil samo vojaškotehnični strokovnjak in tehokrat, niti ni vodil ofenzivne protiangleške mornariške politike, ki bi merila v notranji politiki na onemogočanje parlamentarizma in demokratizacije v prusko nemškem konstitucionalizmu. Pač pa je z uspehom vpeljal v vodstvo države in v parlament ter v državni interes wilhelmske Nemčije svoj način gledanja na pomorstvo. Kljub temu se mu ambiciozni načrt mornarice ni posrečil, kajti premise, iz katerih je izhajal, so se izkazale za neprimerne. Zato tudi ni bilo naključje, da je državnemu kanclerju Bethmann-Hollwegu med prvo svetovno vojno uspelo strmo-glaviti Tirpitz.

V dosedanjih raziskavah je bil Tirpitz v tolikšni meri sporna osebnost, da bi lahko zanj z vso pravico rekli, če bi parafrazirali Schillerjevega Wallensteina: Tirpitzeva podoba v zgodovini je nihala med naklonjenostjo in sovraštvom strank. Nasprotja, ki se zrcalijo v tej karakterizaciji, so se z dogmatsko kritiko Tirpitza v zadnjih letih tako zaostrila, da se je diskusija znašla v slepi ulici. Kolikor bolj brezizhodna je bila ta situacija, toliko bolj gre Salewskemu pohvala, da je spet oživil in obnovil polemična stališča posameznih znanstvenikov v to svojo briljantno napisano biografijo o Tirpitzu, vključil vse dosedanje zgodovinske razlage in trditve, pri čemer jih ni le nanizal, ampak tudi stvarno diferenciral. Zavaljo tega je njegovo delo polno miselnih alternativ in ne samo poskus doseči modne efekte, prepričljivo tako po svoji metodologiji kot po rezultatu, skratka v celoti posrečen produkt sicer tradicionalne, seveda pa za moderna vprašanja povsem odprte historiografije.

Josef Schröder

Josef Muhr: *Die deutsch-italienischen Beziehungen in der Ära des Ersten Weltkrieges (1914—1922)*. Göttingen-Frankfurt/M-Zürich, Musterschmidt 1978 (ne 1977), 235 str.

S svojo pozornost vzbujajočo knjigo pod naslovom *Griff nach der Weltmacht*, ki je v prvi izdaji izšla leta 1961, je Fritz Fischer sprožil vprašanje o vojnih ciljih politike cesarske Nemčije v času od 1914 do 1918. Njegovo delo, ki je medtem izšlo v več izdajah, je poleg tega vzbudilo nastanek vrste študij, ki osvetljujejo notranjo in zunanjo politiko nemškega rajha v Wilhelmskem času, kot tudi njegovo socialno strukturo in ekonomske osnove. Takšno vsekakor potrebno aktualiziranje teh vprašanj je povzročilo, da so bila zastavljena manj pomembna vprašanja, ki pa jih ima raziskovalno delo pravzaprav že precej časa na dolgu. To velja tudi za mnogostranski sklop odnosov med Nemčijo in drugimi državami v času prve svetovne vojne. Zato je treba delo, ki ga tu ocenjujemo, gledati kot dobrodošlo raziskavo.

Le-ta temelji na vseh dostopnih, doslej še neraziskanih, zdaj pa sistematično ovrednotenih arhivalijah nemške in italijanske provenience, kot tudi na objavah, ki so s tem v zvezi in nam na impozanten način prikazuje nemško-italijanske odnose med leti 1915 in 1922, in sicer v ustreznem okviru, kar pomeni z ozadjem političnega dogajanja v Evropi. Pri tem se prvič primerno

obravnavajo nekatere temeljne tendence v italijanski politiki, predvsem italijanska zunanja politika v času od okrog 1900 dalje in njene posledice za nemško-italijanske odnose. S tem se je avtorju posrečilo, da je dojel historične povezave, ki so bile ponavadi žrtev samovoljnega, včasih celo izsiljenega prizadevanja po epohalni razdružitvi. Vsekakor avtor zelo prepričljivo pokaže, da lahko povojno politiko med Italijo in Nemčijo, glede na njune medsebojne odnose, razumemo samo, če izhajamo iz predvojnega in medvojnega časa, in jo le tako lahko tudi razlagamo, kar je v nasprotju s sicer običajno časovno delitvijo na čas 1870—1918 in 1919—1945. Zato je povsem upravičeno upošteval tudi politiko evropskih zavezništev — trozveze, antante, kot tudi še posebej kočljiv položaj italijanskih interesov, ki jih je italijanski zunanji minister šaljivo izrazil z besedami, da bi bil za Italijo najugodnejši izid vojne, če bi bila na eni strani poražena Avstro-Ogrska, na drugi strani pa Francija. Z izrazitim občutkom za pomembno posega avtor tudi v odnose med Italijo in podonavsko monarhijo — tako ob balkanskem vprašanju, iredentizmu, kar je vse zelo vplivalo na nemško-italijansko razmerje.

Detajlno in izčrpno je obdelana faza, ko je politika prešla iz nevtralnosti v intervencijo. Pri tem se kažejo nemško-italijanski odnosi v posebni luči. Med Nemčijo in Italijo niso obstajala kakšna neposredna nasprotja v smislu hladno preračunane politike interesov, zato so italijanski nacionalisti še 1914 prišli do prepričanja o naravni identičnosti nemško-italijanskih interesov in o naravni potrebi po zvezi med obema državama, torej do prepričanja, ki je v času med obema svetovnjima vojnama izrazilo določalo odnose med nacionalizmom in fašizmom.

Nato avtor z vso akribijo rekonstruira, iz katerih razlogov so se spet pojavila latentna nasprotja med Italijo in antanto že med vojno, zlasti pa še med pariško mirovno konferenco 1919/20, ki so povzročila nove konflikte. Avtor je tudi pokazal, kako je to vplivalo na vlogo Italije med pariško konferenco, na njeno notranjo politiko in v tej zvezi tudi na nemško-italijanske odnose. Razočaranje, tako v italijanskih diplomatskih krogih kot tudi v italijanskem tisku, nad tem, kako so zavezniki obravnavali Italijo, posebej spričo ameriške politike do Jugoslavije in francoske politike glede jugovzhodne Evrope, zraven pa še spoznanje, da zaradi moreče odvisnosti od drugih držav zmagovalk Italija nujno potrebuje politično in gospodarsko protiutež, sta poleg drugih dejavnikov italijansko stran pripeljala do ponovnega zблиžanja z Nemčijo. Avtor vse to jasno pokaže. Ob predstavitvi tega vprašanja, kar ni doslej storil še nihče, pa dokaže, da je bil velik del italijanskih liberalnih politikov iz strahu pred francoskimi restavracijskimi načrti pripravljen, da na območju nekdanje dvojne monarhije ustreže nemškim in avstrijskim željam, ne sicer na južnem Tirolskem, zato pa pri vprašanju anšlusa. Podobno pa je nemška vlada, izrabljajoč britansko-francosko nesoglasje v politiki do Nemčije, skušala doseči ponovno zблиžanje z Italijo, da bi okrepila italijanski revizionizem in z italijanskim vplivom pri antanti dosegla vsaj omejeno revizijo versajske pogodbe. Italiji je manjkala politična teža, da bi bila lahko kos tej vlogi, ki ji jo je namenila nemška stran, in končno ji ni preostalo nič drugega, kot da je med razhajajočimi se predstavami Francije in Anglije ubrala posredniško pot, z rahlim nagibom k Veliki Britaniji. Vse to in še mnogo drugega je v tem delu zanes-

ljivo dokazano. Skratka: Muhrova študija nam kot pomemben produkt historične metodologije sporoča osupljivo množico novih spoznanj, ta pa, tako predstavljena, smejo zahtevati visoko mero diferenciranosti.

Josef Schröder

Il fascismo. Antologia di scritti critici. A cura di Costanzo Casucci. Società editrice Il Mulino, Bologna 1982, str. 700.

Zgodovina fašizma zbuja v Italiji — in ne samo tam — še vedno veliko pozornosti raziskovalcev in širše javnosti. To zanimanje ni nič manjše, kot je zanimanje za zgodovino antifašizma, pri nas pa narodnoosvobodilnega boja. Le da gre v slednjem primeru za osvetljevanje tistega zgodovinskega dogajanja, na katerem sloni današnja stvarnost, pri raziskavah fašizma pa naspotno: za razkritje fenomena, ki je bil v nasprotju z zgodovinsko preteklostjo Italije od risorgimenta do prve svetovne vojne, in je v nasprotju z današnjo demokratično ureditvijo, a predstavlja za to ureditev še vedno nevarnost. Dasi je fašizem neizogibno moral propasti, se v drugačnih otenkih nadaljuje tako v Italiji kot v svetu z »novimi fašizmi«.

Celovit prikaz vsebine — ne zgodovine — fašizma najdemo v najnovejši knjigi *Il fascismo*, kjer so objavljeni izbrani kritični spisi in študije o fašizmu od njegovega začetka do danes. Prva takšna antologija je izšla že pred dvajsetimi leti, sedanja je dopolnjena zlasti z deli, ki so nastala v zadnjih dveh desetletjih, tudi na osnovi prve antologije. Antologijo je uredil Costanzo Casucci, dolgoletni vodilni delavec osrednjega državnega arhiva v Rimu in raziskovalec novejših italijanske zgodovine. Med drugim ima tudi mnogo zaslug za naše raziskave o zgodovinski problematiki Slovencev v Italiji.

Povzeti vsebino knjige, ki ni samo po obsegu, marveč predvsem po heterogenosti in vsestranskosti tematike pravi labirint nazorov, idej, tez, argumentov in zaključkov, je zahtevno delo. Izluščiti bistvo posameznih interpretacij fašizma iz medsebojnih primerjav ter si ustvariti lastno mnenje in zaključke, pomeni ustvariti novo znanstveno delo. In prav to je storil urednik antologije na skoraj osemdesetih tiskanih straneh uvoda (str. 13—89), z značilnim naslovom *Fašizem — stvar narodove vesti*. Že v prvem odstavku pove, za kaj pravzaprav gre: »Zares posebna usoda je zadela našo deželo. Po eni strani visi nad njo ostra obsodba, tako zelo zakoreninjena, da je mnenje o krhkosti njene moralne in družbene vesti že splošno, po drugi strani . . . je težko kje najti toliko očitnih vrhunskih preizkušenj, kolikor jih je to ljudstvo znalo prestatiti, nekatere celo po lastni odločitvi. Pomislimo samo na dve temeljni epizodi v zgodovini združene Italije: na intervencijo leta 1915 in na zrušenje fašizma leta 1943« (str. 13).

V antologijo je vključenih 79 spisov — dokumentov in razprav — ki osvetljujejo glavna, tipična stališča fašizma in njegovih kritikov. Upošteva samo italijanske avtorje, kajti »fašizem je temeljni problem italijanske sodobne zgodovine« (str. 18). Antologija odseva tragičnost italijanske zgodovinske preteklosti in dvojno izkušnjo te preteklosti: za ene (nekdanji ilegalni antifašisti) je bila Italija žrtev fašizma, za druge (v vojni razočarane vojaške množice) je bila Italija tvorec fašizma, zato ji je naložena večja odgovornost.